

VYUŽITIE NORICKÉHO PLEMENA NA SLOVENSKOM VIDIEKU

Ivan POMPURA

Clementisova 750, 976 69 Pohorelá

e-mail: ivan.pompura@gmail.com

Utilization of the cold-blooded noric breed in the slovakian upcountry

Perspectives of utilizing the Muransky type cold-blooded Norik breed in the upcountry of Slovakia are highly optimistic. Even though the breed falls amongst the heavier ones, intended to work hard, be it in forestry at lumber processing or in agriculture, its utilization is highly variable and for the future we can anticipate that it will become even more popular among breeders. Due to its favorable volitional and utility values it is highly praised in hippo-therapy and in recreational horse riding. In the recent history of carmanship the horse has gained a high position in carmans' competitions where it's quality attainments remain unbeaten even when considering harsh competition of other dray breeds. The last but not least aspect of the Norik Muransky breed is its contribution to landscape formation of the upcountry and to preservation of the Slovak cultural heritage.

Key words: lumber processing, agriculture, carmans' competitions, cultural heritage, hippo-therapy

Perspektíva využitia chovu Norika muránskeho typu na slovenskom vidieku je veľmi veľká. Aj keď toto plemeno patrí medzi ťažšie plemená určené hlavne na pracovné využitie v lesníctve pri spracovaní dreva a na prácu v poľnohospodárstve, jeho využitie je veľmi variabilné a do budúcnosti dáva predpoklad na ďalšie rozširovanie týchto koní medzi chovateľmi. Svojimi dobrými vôľovými a úžitkovými vlastnosťami ho oceňujú chovatelia pri hipoterapii a rekreačnom jazdení. V novodobej histórii furmanstva si vydobil popredné miesto aj na súťažiach furmanov, kde stabilne podáva kvalitné výkony a v konkurencii ďalších ťažných plemien zaujíma popredné miesta. Neposledným aspektom chovu Norika muránskeho je aj jeho prínos do krajiny tvorby vidieka a zachovania kultúrneho dedičstva Slovenska.

Kľúčové slová: spracovanie dreva, poľnohospodárstvo, furmanské súťaže, kultúrne dedičstvo, agroturistika, hipoterapia

Oblasti využitia Norika muránskeho na slovenskom vidieku

Norik muránsky bol primárne šľachtený ako ťažný kôň na prácu v lese a v poľnohospodárstve. Jeho vôľové vlastnosti, stavba tela ako aj ušľachtilosť samotného plemena ho predurčili stať sa univerzálnym plemenom používaným v rôznych oblastiach národného hospodárstva. Okrem lesných a poľnohospodárskych prác sa s obľubou využíva aj v oblasti cestovného ruchu, na súťažiach ťažných koní a v neposlednom rade zastáva významné miesto aj pri chovateľoch, ktorí sa zaoberajú hipoterapiou.

Kým však vykreslíme súčasný stav využívania a perspektívy chovu Norika muránskeho typu je nutné ohliadnuť sa do krátkej minulosti a poukázať na niektoré faktory, ktoré ovplyvnili chov nielen tohto plemena ale ťažných koní ako takých. Čo predchádzalo veľkému úpadku

stavov týchto hospodárskych zvierat na Slovensku a naopak, čo inicializovalo chov koní na Muránskej planine a šľachtiteľský proces Norika muránskeho typu.

Podmienky chovu koní na slovenskom vidieku v období po druhej svetovej vojne

Po druhej svetovej vojne začali na chov koní vplývať najmä dva faktory a to zvyšujúce sa nároky na lesnícku a poľnohospodársku produkciu ako aj sociálno-ekonomické zriadenie bývalého Československa.

Zvyšujúce sa nároky na produkciu dreva a poľnohospodárskych produktov vyvíjali tlak na chov koní a na zušľachtovanie jeho pracovných dispozícií. Čo v roku 1950 viedlo k založeniu žrebčince na Veľkej Lúke pri Muráni, ktorý v priebehu rokov niekoľkokrát menil svoj chovateľský a šľachtiteľský program. V prvej etape sa venoval chovu Hucula v čistej línii.

Aj napriek výborným vôľovým a pracovným vlastnostiam malo toto plemeno veľký váhový handicap a tak najmä v podhorských a horských oblastiach stredného Slovenska prevládal chov volských záprahov, ktoré sa využívali na prácu v lese. Až neskôr ich miesto začínajú nahrádzať kone a to najmä plemeno Nónius a jeho kríženci, ktorí sem boli dovážaní z južného Slovenska a Maďarska a Poľský kôň, ktorý bol sem v mnohých prípadoch pašovaný z krajiny svojho pôvodu. Je nutné však dodať, že ani toto plemeno v tom čase nedosahovalo súčasných parametrov a tak tu bol stále citelný deficit ťažkého pracovného koňa, ktorý by mal výborné vôľové vlastnosti ako aj dostatočne mohutnú stavbu tela na prácu v náročných terénoch s veľkou záťažou. A tak v druhej etape štátny žrebčín na Veľkej Lúke pristúpil k zmohtňovaniu Hucula krížením s plemenami Fjord, Hafling a Norik. Cieľom tohto procesu bolo vyšľachtiť slovenského horského koňa s mohutnejším telesným rámcom pri zachovaní dobrých úžitkových vlastností huculského plemena. Proces šľachtenia slovenského horského koňa bol v roku 1968 prerušený. Cieľ sa čiastočne podarilo splniť, ale nezachovali sa žiadne seriózne podklady vyhodnocujúce tento proces, nedosiahla sa tvarová a typová vyrovnanosť podľa šľachtiteľského cieľa, preto nemôžeme hovoriť o samostatnom plemene. Koncom 60-tych rokov došlo k prerušeniu šľachtenia slovenského horského koňa. Dôvodom bola snaha o rýchle uspokojenie požiadaviek lesných závodov o kone s väčším telesným rámcom a hmotnosťou. Pristúpilo sa k šľachteniu plemena Norik muránskeho typu v takej podobe, ako ho poznáme dnes.

Na druhej strane kolektivizácia poľnohospodárstva a vytváranie jednotných roľníckych družstiev a štátnych majetkov presúvala zodpovednosť za chov ťažných koní na štátne orgány. Rušenie gazdovských dvorov a súkromných hospodárstiev ako aj presun ťažných koní do vlastníctva lesných závodov na väčšine územia Slovenska spôsobili, že kôň sa postupne vytrácal zo slovenského vidieka.

Využitie Norika muránskeho typu v lesníctve

Technologický proces ťažby a spracovania dreva bol v povojnových rokoch diametrálne odlišný oproti súčasnosti. Celý proces približovania dreva bol založený na konskej sile a na úzkokoľajových horských železniciach, ktoré boli vybudované v mnohých regiónoch Slovenska. Pred druhou svetovou vojnou bolo na našom území až 40 funkčných tratí lesných železníc.

Drevorubači po spílení stromu ho odvetvili a olúpili z neho kôru. Takto ošetrovaný kmeň sa nechal niekoľko mesiacov schnúť priamo na rúbanisku. Táto technika spracovania kmeňov sa využívala najmä vo vzdialených a neprístupných miestach, aby sa čo najväčší

objem drevnej hmoty dokázal prepraviť na jeden raz. Pohoniči si takto preschnuté kmene sústreďovali na jedno miesto, kde sa nakladali na prednú časť voza resp. v zime na sane a strmými cestami sa sťahovali do dolín, kde už boli podmienky lepšie a drevo sa v dĺžkach nakladalo na predĺžený voz a tak sa zväžalo na odvozné miesto alebo až na pílu, kde došlo k ďalšiemu spracovaniu drevnej hmoty. V nížinných oblastiach južného Slovenska sa konské záprahy ešte využívali na vyvážanie metrovice priamo z porastov, ktoré to svojimi priestorovými parametrami dovoľovali.

Až neskorší nástup motorizácie v odvetví a budovanie siete spevnených horských ciest a zvažníc spôsobil, že v súčasnosti sa ťažný kôň používa najmä na približovanie drevnej hmoty pri ťažbe v neprístupných terénoch a výchovných rezoch porastov. V tomto ohľade je nenahraditeľný, pretože najmä pri ťažbách v lokalitách s podrastom a v mladých stromových kultúrach je najekologickejší a najšetrnejší prostriedok na približovanie vyťaženého dreva.

V súčasnej dobe sa čoraz častejšie hľadá moderná technológia, ktorá by bola schopná nahradíť živú konskú silu. Testuje sa mnoho zariadení, ktoré by mali slúžiť rovnako efektívne a ekologicky ako kôň, ale zatiaľ sa plnohodnotná náhrada zaň nenašla. Možno je tomu tak aj preto, že človek a kôň tu pracujú ako dvaja rovnocenní partneri, ktorí sa musia rešpektovať a chrániť navzájom. Stáva sa totiž neraz, že aj furman je závislý od svojho koňa a najmä od jeho poslušnosti.

Norik muránsky je jedno z plemien koní, ktoré je na túto prácu výborne prispôbené. Zušľachtovanie plemena v miestnych podmienkach, výborná adaptabilita na miestne klimatické a prírodné podmienky, jeho vytrvalosť a pevnosť ako aj povahové vlastnosti ho radia medzi najvhodnejšie plemená na prácu v lesnom hospodárstve na slovenskom vidieku.

Využitie Norika muránskeho typu v poľnohospodárstve

Aj v tejto oblasti národného hospodárstva zohrával kôň významnú úlohu a to najmä pri pestovaní poľnohospodárskych plodín. Tak ako pri drevnej produkcii aj tu konská sila zabezpečovala celý proces výroby či už v orbovom postupe alebo pri pestovaní krmovín na trvalých trávnych porastoch. Kým na polia v plnej miere vyrazili traktory so svojou poľnohospodárskou technikou, celý proces a mechanizmy poľnohospodárskych strojov boli odskúšané a zavedené do praxe za konským záprahom. Kone kosili trávu, orali, siali, vyberali zemiaky, hrabali seno, zväžali úrodu z polí atď.

Po nástupe motorovej techniky aj v poľnohospodárstve kôň stratil svoju pozíciu. Dokonca v posledných rokoch s nástupom malotraktorov a ich príslušenstva sa vytrácal aj z prídomových hospodárstiev a malých hospodárskych dvorov. V neposlednom rade aj obrábanie záhumienok a parciel s veľmi malou rozlohou sa uskutočňuje v súčasnosti za pomoci traktorovej techniky, ktorá na jednej strane zrýchľuje výrobný proces, no na druhej strane vo zvýšenej miere zaťažuje životné prostredie. Ide najmä o nadmerné utláčanie ornej pôdy.

Keďže je v súčasnosti veľká časť poľnohospodárskej pôdy prispôbená na prácu s veľkými mechanizmami, je ťažké predstaviť si návrat Norika muránskeho na poľnohospodárske parcely vo veľkom. Otvára sa tu však priestor na jeho využitie pri pestovaní biopotravín, kde je povolené minimálne znečisťovanie prostredia ako aj pri alternatívnych maloplošných poľnohospodárskych postupoch. V neposlednom rade je nutné upriamiť pozornosť na podhorské a horské oblasti, kde náročnosť terénu a nízka rentabilita pozemkov dáva pri vhodne zvolenej podpore podnikania v poľnohospodárstve priestor na široké využitie konskej sily.

Norik Muránsky a hipoterapia

Ak chceme hovoriť o perspektívach využívania Norika Muránskeho typu na liečebné účely, je treba najprv povedať, čo to vlastnie hipoterapia je a čo si vyžaduje ako od chovateľa – rehabilitačného pracovníka tak aj od koňa.

Hipoterapia alebo **hippoterapia** je využitie koňa pri liečbe. Je jednou z metód animoterapie. Prvá zmienka o liečbe pomocou koní pochádza od Hypokrata, ktorý odporúčal jazdu na uvoľnenie stuhnutého svalstva. Galenos ju odporúčal pre cvičenie tela a zmyslov. Hipoterapia je komplexná rehabilitačná metóda vychádzajúca z neurofyziologických základov, ktorá využíva nasadenie koňa na liečebné účely. Jej pôsobenie je komplexné, zasahuje oblasť rehabilitácie, psychológie a resocializácie. V súčasnosti rozlišujeme 3 druhy hipoterapie:

- 1. Hiporehabilitácia** – je využívaná v medicíne a je najrozšírenejšou formou hipoterapie. Je to začlenenie vozenia na koni alebo jazdenia, do komplexu opatrení zameraných na minimalizovanie, či odstránenie fyzického alebo mentálneho handicapu.
- 2. Liečebno - pedagogické jazdenie** – kôň je zaradený ako médium do oblasti pedagogicko -psychologickej, aby sa u klienta vytvorili učebné predpoklady, podporili pozitívne zmeny chovania, odstránili sa alebo zmiernili prejavy niektorých duševných porúch alebo zmyslového deficitu.
- 3. Športové jazdenie pre handicapovaných** – je založené na aktívnom ovládaní koňa pacientom. Pacient s ohľadom na svoj handicap, sa za použitia špeciálnych pomôcok alebo zmenenej techniky jazdy učí jazdiť na koni, prípadne sa zúčastňuje športových súťaží.

Hipoterapia sa využíva pri liečení mnohých telesných postihnutí, ako aj psychických a mentálnych porúch človeka. Pri hipoterapii je preto potrebná bezhraničná dôvera ošetrovateľa vo svojho koňa, ktorý je tu takzvaným nástrojom terapie. Nijaká odborná literatúra nestanovila presne, ktoré plemeno koňa je najvhodnejšie na hipoterapiu. Niektorí odborníci dávajú len odporúčania na isté plemená a tak je na samotnom terapeutovi, akého koňa si vyberie.

Norik muránsky je svojimi charakterovými vlastnosťami ako aj telesnou stavbou často využívaným plemenom na hipoterapiu. Ošetrovatelia často po ňom siahajú najmä pre jeho voľný temperament a výbornú ovládateľnosť.

Vidiecky cestovný ruch a chov Norika muránskeho typu

Táto oblasť národného hospodárstva ponúka široké možnosti využitia Norika muránskeho typu. Je nutné rozlišovať tri hlavné roviny uplatnenia plemena.

V prvej rovine je využitie koní ako doplnkového produktu vidieckeho cestovného ruchu a to najmä na vozenie sa na rôznych konských povozoch, rekreačné jazdenie či len ako krajínovotný doplnok prostredia ubytovacieho resp. stravovacieho zariadenia.

Druhá rovina využitia Norika muránskeho typu sa otvára priamo v samotnej agroturistike, kde je aktívna účasť turistu na výrobnom procese poľnohospodárskeho subjektu. Tu si môže turista aktívne vyskúšať, ako sa s koníkom pracuje na poli, či už pri orbových prácach, pri sušení sena na trvalých trávnych porastoch, ba dokonca za priaznivých podmienok aj prácu v lese pri približovaní dreva.

Tretia oblasť využitia norických záprahov je pri usporadúvaní rôznych kultúrno-spoločenských podujatí, či už miestneho, regionálneho alebo aj celoslovenského významu.

Zaradenie záprahov do slávnostných sprievodov, vozenie návštevníkov na povozoch, prípadne voľná expozícia koní je príjemným oživením celého podujatia. Takéto spestrenie podujatia privítajú najmä najmenší návštevníci. Táto oblasť využitia plemena otvára priestor na oživovanie rôznych miestnych tradícií ako je stavanie mája, vozenie výbavy nevesty do domu ženícha alebo odvody regrútov na základnú vojenskú službu.

Furmanské súťaže a Norik muránsky

História organizovania furmanských súťaží na Slovensku siaha niekedy do roku 1997, kedy sa v Terchovej uskutočnili prvé preteky furmanov a ich ťažných koní. Tak ako Terchová, aj Dohňany sa zaradili medzi prvých organizátorov tohto podujatia. Následne iniciatívou pána Františka Ďurčenku sa Polomka stala prvým dvojnásobným organizátorom tohto podujatia, keď v jednom roku zorganizovala súťaž hneď dva krát. V zime a v jeseni.

Aktivita bývalého starostu obce Polomka týmto neskončila a medzi horehronských furmanov zasial myšlienku založiť občianske združenie, ktoré na báze dobrovoľnosti bude zastrešovať tieto súťaže, zjednotí pravidlá jednotlivých disciplín a bude zastupovať záujmy furmanov. V januári 2001 sa na ustanovujúcej schôdzi stretla asi tridsiatka furmanov z celého Slovenska. Do čela organizácie sa postavil František Ďurčenka a začala sa mravenčia práca, ktorej ovocie vidíme až teraz.

Hlavnou filozofiou Asociácie Furmanov Slovenska bolo zapracovať do jednotlivých disciplín prvky práce furmanov z nedávnej minulosti. Pre organizátorov jednotlivých podujatí to znamenalo oprášiť spomienky na časy svojho detstva, keď po lesných cestách ešte nechodili traktory a taty s hydraulickými rukami na nakladanie drevnej hmoty, ale kónské záprahy ťahajúce za sebou kláty či už na celom voze alebo na prednej osi.

Jednotnosť systému a jednoznačnosť pravidiel spôsobili, že tohto roku sa pod záštitou Asociácie Furmanov Slovenska uskutočnili 22 súťaží furmanskej ligy a Majstrovstvá Slovenska furmanov. V súčasnosti sa aktívne zúčastňuje asi 200 furmanov z celého Slovenska. Furmanské súťaže ročne navštívi asi 25 až 30 tisíc divákov, čím sa naše podujatia radia medzi podujatia regionálneho až celoslovenského významu.

Na súťažiach sa zúčastňujú aj furmani, ktorí vlastnia kone z Muráňa. A často krát sú na ne hrdí, veď v konkurencii ostatných plemien podávajú kvalitné výkony a vďaka tomu sa ich majitelia umiestňujú na popredných priečkach výsledkových listín. Za všetky muránske kone spomeniem len dva. Prvým je kôň Eros, ktorého vlastnil Jaroslav Stehlík z Detvy Pliešťa a neskôr Stanislav Baloga zo Širokého. Tento plemenný žrebec podával dlhodobo kvalitné výkony a najmä v silových disciplínach ho bolo veľmi ťažké poraziť.

Druhý kôň z muránskeho chovu sa dokonca v roku 2007 stal vicemajstrom Európy, keď spolu s plemenným norickým žrebcom Eliášom pod vedením pohoniča Petra Chobora a pomocníka Jana Francistyho skončili na celkovom druhom mieste. A tak ako som spomenul tieto dva kone z muránskeho chovu, by sa našlo určite viacej príkladov, čo znamená, že aj v tejto oblasti má chov Norika muránskeho typu veľký význam. V konečnom dôsledku aj tieto súťaže v plnej miere preukazujú jeho charakterové vlastnosti ako aj výborný pomer sily k živej váhe, čo len zvyšuje jeho hodnotu.

Slovenský vidiek a Norik muránskeho typu

Keď sa pred päťdesiatimi deviatimi rokmi zakladal žrebčín na Muráni, nikto vtedy ani len netušil, že stádo polodivých chladnokrvných koní sa stane neoddeliteľnou súčasťou svahov okolo Dobšinej a na Veľkej lúke pri Muráni. Že jeho význam narastie až do

takej miery že polodivé žrebce a valachy z Muránskej planiny budú patriť medzi ikony predstavujúce Slovensko v jeho plnej kráse. Že Norik muránskeho typu bude plemeno so svojim vlastným štatútom, ktoré svojimi vlastnosťami bude predurčené na široké využitie v rôznych oblastiach národného hospodárstva.

Tak ako som sa doposiaľ zaoberal jednotlivými odvetviami osobitne, vzniká tu teraz priestor na ich vzájomné prepojenie do jedného celku, ktorý už dlhé roky vtlačá slovenskému vidieku svoju pečať a zanecháva v histórii Slovenska hlbokú brázdú. Či už je to po stáročia využívaná konská sila v lesníctve a poľnohospodárstve alebo novodobý fenomén vidieckeho turizmu a furmanských súťaží na Slovensku. Všetko spolu či už jednorázovo, alebo systematicky ovplyvňuje tvorbu životného priestoru okolo nás.

A je našou povinnosťou urobiť všetko preto, aby sme sa do tohto procesu zapojili aj my a na sto percent využili všetky zdroje, ktoré máme k dispozícii na zachovanie kultúrneho dedičstva slovenského vidieka, do ktorého okrem našej bohatej ľudovej kultúry a architektúry patrí aj Norik muránskeho typu, ktorý sa vďaka neúnavnej práci chovateľov na Slovensku zaradil medzi popredné európske plemená koní.